

**МЕТОДИКА РОЗВИТКУ КРИТИЧОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ВСП «ЗАЛІЩИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМ. Є. ХРАПЛИВОГО
НУБІП УКРАЇНИ»)**

ПЕТРИВ Г. В., кандидат педагогічних наук, викладач

ВСП «Заліщицький фаховий коледж імені Є. Храпливого

Національного університету біоресурсів і природокористування України»

E-mail: petriv@gsuite.zakyh.org.ua

КОШУК О. Б., доктор педагогічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: koshukob@nubip.edu.ua

Анотація. У статті розкрито методику розвитку критичного мислення при вивченні історії на прикладі Відокремленого структурного підрозділу «Заліщицький фаховий коледж імені Євгена Храпливого Національного університету біоресурсів і природокористування України». Проаналізовано методи та прийоми розвитку критичного мислення на кожному з етапів заняття. У статті зазначається, що вибір методів та прийомів розвитку критичного мислення залежить від теми, мети, завдань та типу заняття, часових можливостей, індивідуальних та вікових особливостей здобувачів освіти та загального потенціалу академічної групи. У вступній частині заняття маємо активізувати знання студентів, мотивувати їх до вивчення матеріалу. На даному етапі пропонується використовувати один із таких методів як: асоціативний куш, таблицю «Знаємо-хочемо дізнатися-дізналися», дерево передбачень чи метод ретроальтернативістики. В основній частині заняття під час первинного сприйняття матеріалу обґрунтовано застосування таких методів як діаграма Вена, ментальна карта, метод опорних слів, читання в парах. На підетапі осмислення набутих знань проаналізовано використання методів дискусії, фішбону, пресу, рафту. Під час узагальнення та систематизації вивченого матеріалу в статті описано досвід використання тонких та товстих запитання. Проводячи оцінювання, важливими при впровадженні методики розвитку критичного мислення є використання взаємооцінювання та самооцінювання, які часто збігаються з рефлексією, яка є невід'ємною складовою занять із розвитку критичного мислення.

Ключові слова: метод, методика розвитку критичного мислення, здобувачі освіти, компетентності, етапи заняття, рефлексія.

Актуальність (Introduction). В умовах повномасштабного вторгнення росії, модернізація української освітньої системи, її конкурентоспроможність у світовому освітньому просторі вимагає підготовки нового покоління молоді, свідомих громадян української держави, що матимуть активну життєву позицію, вмітимуть відстоювати свої права, будуть захищеними на ринку праці, володітимуть компетентностями необхідними для побудови успішної кар'єри. Саме тому розвинуте критичне мислення є необхідною навичкою та вмінням особистості

XXI століття [6]. Така особистість не піддається маніпуляціям, не загубиться у інформаційних потоках, зможе відрізнити правду від брехні, аналізуватиме, порівнюватиме, оцінювати інформацію, прийматиме зважені рішення та стане свідомим громадянином держави [11]. Фахівців із розвинутим критичним мисленням потребують всі сфери економіки. Необхідність розвитку критичного мислення закріплено у багатьох новітніх освітніх документах. Якщо не розвивати критичне мислення в українських здобувачів освіти, то вони програватимуть у конкурентній боротьбі на світовому ринку праці.

Особливо необхідним є розвиток критичного мислення на заняттях історії, адже тут здобувачі освіти стикаються з величезною кількістю інформації, яку потрібно самостійно проаналізувати, систематизувати, порівняти з іншими джерелами та виробити своє бачення подій, що вивчаються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). У зарубіжній психолого-педагогічній думці проблему розвитку критичного мислення досліджували Л. Виготський, Д. Дьюї, Д. Клустер [5], М. Ліпман, Ж. Піаже, Д. Халперн [17] та інші. Для української методики навчання ідея розвитку критичного мислення є відносно новою освітньою інновацією, нею зацікавились наприкінці ХХ століття. Саме в цей час заговорили про важливість і значущість розвитку критичного мислення в умовах інформаційного суспільства. Вітчизняні вчені методики розвитку критичного мислення почали приділяти значну увагу, серед них: І. Боднарук [3], Т. Воропай, Н. Гупан [10], О. Пошетун [9], С. Терно [15], О. Тягло [16], Л. Терлецька та ін.

Мета (Purpose). У статті розкрито методи та прийоми розвитку критичного мислення при вивченні історії на прикладі ВСП «Заліщицький фаховий коледж імені Є. Храпливого Національного університету біоресурсів і природокористування України».

Методи (Methods). У процесі дослідної роботи застосовано комплекс методів науково-педагогічного дослідження, зокрема: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення праць дослідників та досвіду вивчення методики розвитку критичного мислення. Аналізуючи ефективність впровадження методів розвитку критичного мислення на заняттях історії, використано метод спостереження, вивчення документації та результатів педагогічної діяльності.

Результати (Results). Багато вчителів довгий час вважали, що найбільш ефективним є таке заняття, на якому пе-

дагог повинен донести до учнів усю потрібну інформацію, розтлумачити її, наголосити на найбільш важливих датах, поняттях та персоналіях, давати відповідь на усі запитання. Після цього вчитель попросить здобувачів освіти повторити все, що він сказав і на основі цього буде оцінювати рівень знань вихованців. Однак, такі підходи уже давно залишились в минулому. Якщо ми хочемо виховати свідомих громадян України, патріотів своєї держави ми маємо розвинути у них критичне мислення, перетворити їх із пасивних спостерігачів та слухачів у активних здобувачів освіти, коли вони не просто запам'ятовують історичний матеріал, але й запитують, аналізують, досліджують, порівнюють, намагаються самостійно знайти відповіді, висловлюють своє бачення та «пропускають вивчене через себе». Вчитель не повинен «давати» знання учням уже в готовому вигляді, він має спонукати учнів до пошуку істини, розвивати у них вміння піддавати інформацію сумніву та знаходити оптимальні аргументовані рішення. С. Терно під критичним мисленням розуміє здатність ставити нові запитання, випрацювати різноманітні аргументи, приймати незалежні та продумані рішення [15, С. 9]. Для того, щоб досконало вивчити історичний матеріал здобувачу освіти слід вміти поєднувати індивідуальну роботу із інтерактивною взаємодією у групі, порівнювати своє бачення проблеми із поглядами однокласників. Працюючи разом, студенти спільно обговорюють та обмірковують, розвивають власне мислення, часто відкидають помилкові судження та розуміють історичну проблему значно глибше.

У Відокремленому структурному підрозділі «Заліщицький фаховий коледж імені Євгена Храпливого Національного університету біоресурсів і природокористування України» на заняттях з історії часто застосовуємо прийоми та методи для розвитку критичного мислення, вивчаючи період з 1914 – поч. ХХІ століття [8]. Обираючи методи навчання, обов'язково враховуємо те, яким є зміст навчального

матеріалу, мета заняття, часові можливості, наявність навчально-методичних матеріалів, освітнього середовища, потенціал академічної групи. Працюючи навіть у паралельних групах, розуміємо, що при вивченні однієї і тієї ж теми в різних групах можемо використовувати різні прийоми та методи навчання, для того, щоб на заняття досягло поставленої мети і на ньому було комфортно і здобувачам освіти, і педагогу.

У вступній частині заняття маємо активізувати знання студентів та мотивувати їх до вивчення нового матеріалу. Даний етап займає приблизно 5 % заняття і відіграє надзвичайно важливу роль. Тут має відбутися «виклик» [15, С. 24], коли здобувач освіти усвідомить необхідність вивчення даної теми та її значущість. Це спонукатиме його до активності, посилюватиме бажання вчитися. Щоб зацікавити, мотивувати студентів та створити позитивний контекст для сприйняття нового матеріалу часто використовуємо такі методи як: асоціативний куш, таблиця «Знаємо-хочемо дізнатися-дізналися», дерево передбачень.

Асоціативний куш – це метод графічної організації уявлень та образів стосовно певної історичної проблеми, що допомагає детально зобразити інформаційне поле дотичне до матеріалу, що вивчається. Викладач повідомляє ключове поняття заняття чи його тему, що записуються посередині дошки чи аркуша паперу. Студенти мають подумати про асоціації, які в них виникають стосовно цього поняття. Усі їх ідеї письмово фіксуються у вигляді схеми з позначенням взаємозв'язків. Дана схема є основою на якій базується подальша робота на занятті [9, С. 28]. Асоціативний куш студенти можуть складати як колективно так і індивідуально, обговорюючи свої ідеї у загальному колі. Наприклад працюючи із поняттям «відлига» у студентів з'являються такі асоціації: весна, потепління, ожеледь, лібералізація, демократизація, гуманізація і т.п.

Організовуючи роботу студентів із таблицею «Знаємо-хочемо дізнатися-дізналися», викладач у вступній частині заняття на дошці або у зошитах пропонує студентам заповнити таблицю, яка складається із трьох колонок. У першій колонці здобувачі освіти вписують уже наявні у них знання із проблеми, яка буде вивчатися, у другій графі студенти формулюють свої запитання з цієї теми, третя частина таблиці буде заповнюватись у основній частині заняття. Дана таблиця спонукає студентів до активної роботи впродовж всього заняття. Переглянувши дані таблиці в кінці заняття студенти та педагог відразу можуть оцінити ефективність заняття.

Дерево передбачень – метод, що дозволяє студентам формулювати свої припущення стосовно історичних подій та явищ, а також розвиває вміння пояснювати та обґрунтовувати ці припущення. Свої варіанти розвитку історичної ситуації студенти записують у вигляді дерева, де стовбур – це тема, подія чи явище; листки – передбачення, а гілки – це пояснення та обґрунтування передбачень. Здобувачі освіти висловлюють свої варіанти можливого розвитку подій та обов'язково обґрунтовують їх. На завершальному етапі заняття слід повернутися до передбачень та запропонувати студентам оцінити чи виправдались їх припущення стосовно проблеми, що вивчалась.

Ретроальтернативістика – це метод, що вчить студентів розробляти альтернативні сценарії розвитку історичних подій та вміння обґрунтовувати наслідки цих сценаріїв. Студенти обґрунтовують свою думку продовжуючи речення: «Що було б якщо...». Метод дозволяє безпосередньо «торкнутися» до історичної події, пропустити її через себе, оцінити ситуацію з погляду тієї епохи та поставити себе на місце певного історичного діяча. [15, с. 32].

В основній частині заняття має відбутися первинне сприйняття студентами навчального матеріалу (викладач презентує історичну інформацію, рекомендує

джерела для її опрацювання та завдання для виконання, організовується самостійна чи кооперативна робота з новим матеріалом) та осмислення набутих знань та умінь здобувачами освіти (усвідомлення головних фактів та подій, засвоєння понять, термінів, аналіз отриманого досвіду, поглиблене розуміння тексту, відстеження власних думок, формування ставлень та оцінок, зіставлення ідей та поглядів) [9, С. 40-41].

На підетапі первинного сприйняття навчального матеріалу найчастіше використовуємо такі методи як діаграма Вена, ментальна карта, метод опорних слів, читання в парах.

Діаграма Вена - метод графічної організації інформації, що включає два або три кола, що накладаються один на одне та утворюють спільний простір. У місці перетину фігур вказуються спільні риси певних історичних явищ чи політики історичних діячів [10, С. 101]. На площині, де кола не перетинаються студенти вписують особливі якості явища, що вивчається. Практикуємо використання даного методу під час вивчення політики Центральної Ради та Директорії, порівняння внутрішньої та зовнішньої діяльності президентів незалежної України і т.п. Студенти можуть заповнювати діаграму в процесі лекції викладача, читання підручника, перегляду відеоролика, працюючи як самостійно так і в парах.

Використання *методу опорних слів* вчить студентів виокремлювати важливу історичну інформацію від несуттєвої, зосередитися на основному, скорочувати текст та швидше засвоювати матеріал. Працюючи над новою темою здобувачі освіти виписують ключові поняття, терміни, фрази, імена історичних постатей, що розкривають основний зміст. Після цього пропонуємо студентам попрацювати в парах та переказати один одному історичний матеріал користуючись опорними словами, пояснюючи їх значення. Використання цього методу є досить ефективним, бо складаючи зовнішнє незалежне оцінювання з історії здобувачі освіти мають добре засвоїти

обов'язкові для запам'ятовування історичні поняття та терміни із кожної теми.

Після того як студенти ознайомились зі змістом нового матеріалу відбувається осмислення набутих знань. На цьому підетапі практикуємо використання таких методів як дискусія, фішбон, прес, рафт.

Дискусія передбачає обговорення спірного історичного питання у широкому колі. Вивчаючи історію України XX - поч. XXI століття, уміння займати певну позицію, відстоювати свою думку, аргументувати її є надзвичайно важливою навичкою. В ході дискусії студенти глибше розуміють історичну проблему, вчаться шукати контраргументи, спростовувати позицію опонентів та мислити критично. Готуючи студентів до дискусії, визначаємось з темою, готуємо її план, надаємо матеріал стосовно спірних позицій, підбираємо запитання, які спрямовуватимуть дискусію у відповідне русло. Перед початком дискусії пригадуємо студентам основні правила її ведення, слідкуємо за тим, щоб в її ході спокійно шукали аргументи для відстоювання своєї позиції і не переходили на особисті образи. Дискусії зазвичай проводимо на таку тематику: Варшавський договір – оптимальний крок чи помилка С. Петлюри?, ціна сплачена народом України за сталінський «стрибок» в соціалізм, рух опору в роки Другої світової війни: кого б ви підтримали, а кого засудили?, позитивні та негативні економічні зміни з проголошенням незалежності України, вступ України до НАТО: за і проти, причини та передумови агресії росії проти України).

Фішбон – метод графічної організації інформації, що вчить студентів аналізувати матеріал, визначити причини, наслідки подій, робити висновки стосовно вивченого. Метод розвиває навички роботи з інформацією, вчить вирішувати проблеми. Викладач зображає на дошці графічний організатор у вигляді скелета риби. Біля голови записують проблему чи питання, яке вивчається, біля кісток верхнього скелету вказують основні поняття та причини проблеми, біля нижніх

кісток факти та наслідки. Риб'ячий хвіст містить висновки міркувань. Даний метод спонукає студентів до постійного пошуку думок, фактів. Спочатку, щоб навчити студентів працювати з даними організатором, працюємо фронтально, а коли вони уже наберуться потрібних навичок працюємо в малих групах.

Прес (pres) – метод, який передбачає при обговоренні дискусійних питань, зайняти чітку аргументовану позицію, вчить студентів лаконічно висловлювати думку та підтверджувати її фактами. Назва методу походить від абривіатури англійських слів Р – position (позиція), R – reason (причина), E – example (приклад), S – solution (рішення). Робота з цим методом передбачає такі етапи: спочатку студенти висловлюють свою позицію з приводу певної проблеми, далі називають причини, чому вони дотримуються такої позиції, наводять приклади, аргументи для її підтвердження, узагальнивши свою думку, роблять висновок.

Рафт (raft) - метод вчить студентів розглядати інформацію з різних позицій, створювати тексти для різних цілей. Пропонуємо студентам текст, який вони мають представити по-іншому, заповнивши таблицю в якій є такі колонки: Role (роль), щоб визначити роль маємо обрати того, хто може представити цю тему; аудиторію (Audience) для кого вона призначена, форму (Forma), жанр новоствореного тексту та тему (Topic) тексту, ті основні думки, які будуть розкриті у ньому. Створені тексти можуть різнитися жанром та оформленням, це можуть бути анекдоти, есе, доповіді, заяви, розповіді, спогади і т.п. Використання даного методу сприяє кращому розумінню студентами суті питання, вони можуть глибше відчувати дух історичного періоду, розвивається їх творча уява. Зазвичай, після того як студенти представили свої теми, обговорюємо з ними їх враження [9, С. 74-75].

Коли студенти осмисли навчальний матеріал, зрозуміли основні ідеї, переходимо до підсумкової частини за-

няття, де відбувається узагальнення і систематизація вивченого, оцінювання та рефлексія результатів діяльності.

Узагальнення і систематизацію проводимо для того, щоб у стислій формі повернутися ще раз до основних понять, термінів, персоналій, дат та перейти від знання окремих фактів до узагальнення, від сутності до причинно-наслідкових зв'язків, відпрацювання відповідних мисленнєвих вмінь. Часто використовуємо на цьому підетапі *відкриті (товсті) та закриті (тонкі) запитання* [10, С. 110-11]. На перших заняттях, поки студенти не мають досвіду роботи з цим методом запитання ставить викладач, а далі студенти уже можуть працювати самостійно, завдання педагога тільки спрямовувати обговорення у відповідне русло. Студентам слід пояснити різницю між закритими запитання (хто?, що?, де?, коли? чи правильно?) та відкритими (чому?, які наслідки?, що спільного та відмінного?, які причини? що було б, якби...).

Важливим підетапом для студентів, які готуються до ЗНО та ДПА з історії України є *оцінювання*. Студенти вдосконалюють свої вміння резюмувати інформацію, поєднувати невідоме уже з відомим, коротко викладати основні ідеї. Оцінювання має бути відкритим для здобувачів освіти, вони мають бути ознайомлені із критеріями, цілями, методами та шкалою оцінювання. Найчастіше при оцінюванні використовуємо тестування (студенти вправляються у тестах для підготовки до ЗНО), експрес-опитування, контрольні вправи, само - та взаємооцінювання або ж пропонуємо спеціальні домашні завдання (підготовка доповіді, презентації, пам'ятки). Практикуємо також використання методу *сенкану* (п'ятирядковий вірш), де перший рядок передає тему (іменник), другий рядок - опис теми (два предмети), третій рядок – називає дію пов'язану з темою (три дієслова), четвертий рядок містить фразу, яка висловлює ставлення до теми, п'ятий рядок є синонімом до теми та виступає підсумком вірша. Можемо також запропонувати

аркуші оцінювання власної роботи, оцінити її смайликами чи лінією оцінювання.

Рефлексія часто збігається із самооцінюванням та є невід'ємним компонентом занять з розвитку критичного мислення. Практика показує, що проводячи само- та взаємооцінювання студенти критичні до себе та одногрупників, зазвичай оцінюють свою роботу надзвичайно об'єктивно. Таке оцінювання дисциплінує їх, вчить нести відповідальність за свою роботу, розвиває вміння аргументувати свою позицію. Під час *рефлексії* студенти усвідомлюють те, чого вони навчалися, оцінюють власне розуміння та засвоєння теми, порівнюють свої знання із поглядами та думками одногрупників [14, С. 187]. Студенти набираються навичок рефлексувати у реальному житті, оцінювати свої вчинки та прогнозувати подальші дії. Проводячи письмову рефлексію найчастіше використовуємо написання есе. Для цього виділяємо 10-15 хв. та формулюємо перед студентами спірне запитання, з приводу якого вони мають зайняти певну позицію та підтвердити її кількома аргументами, а потім зробити власні висновки. Вважаємо ефективними прийоми усної рефлексії серед яких «*незакінчене речення*». Викладач формулює незакінчені речення та пропонує студентам продовжити їх, наприклад: моїм відкриттям сьогодні було..., я навчався..., після заняття я уже можу..., в майбутньому я б хотів ще дізнатися про...

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, в умовах повномасштабного вторгнення росії в нашу державу ми ще раз переконуємося наскільки потрібним є розвиток критичного мислення у сучасної молоді. Особливо вагомим цей освітній компонент є на заняттях з історії, бо студент із розвинутим критичним мисленням не дозволить маніпулювати своєю свідомістю, зуміє відокремити правду від брехні, зможе проаналізувати історичні факти та зробити обґрунтовані висновки. У Відокремленому структурному підрозділі «Заліщицький фаховий коледж імені Євгена Храпливого Націо-

нального університету біоресурсів і природокористування України» на заняттях з історії практикуємо використання методів розвитку критичного мислення на кожному з етапів заняття. Вибір форм, методів та прийомів даної методики залежить від теми, мети, змісту заняття, часових можливостей та потенціалу академічної групи. До найбільш вживаних відносимо такі методи: асоціативний куш, дерево передбачень, таблиця «Знаємо-хочемо дізнатися-дізналися», метод ретроальтернативістики, опорних слів, діаграма Вена, дискусії, фішбон, прес, товсті та тонкі запитання, незакінчене речення.

Список використаних джерел

1. Herbert Nold. Critical Thinking Teaching Methods to Increase Student Success: An Action Research Project. International Journal of Teaching and Learning in Higher Education. 2017, Volume 29, Number 1, P. 17-32. URL: <http://www.isetl.org/ijtlhe>
2. Stedman G. Thinking Matters: Critical Thinking Is Crucial for Success. URL: <https://www.huffingtonpost.com/author/stedman-graham>; Luu V. The 10 Skills You'll Need By 2020 (And Beyond). URL: <https://www.careerfaqs.com.au/news/news-and-views/the-10-skills-you-ll-need-by-2020-and-beyond>
3. Бондарук І. П. Формування критичного мислення дев'ятикласників у процесі навчання історії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2012. 276 с.
4. Канаєва, А. В. Розвиток критичного мислення на уроках історії.// Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал / Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С Макаренка, 2017. № 2 (5). С. 54–57.
5. Клустер Д. Що таке критичне мислення. М. 2002. № 29. С. 3-8.
6. Кові С. 12 важелів успіху; переклад за англ. Романа Ключка. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 208 с.
7. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів нав-

чальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. К.: Центр учбової літератури, 2018. 296 с.

8. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 5–9 та 10–11 класи». Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>

9. Пометун О. І. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі: навч.- метод. посіб. К., 2020. 104 с.

10. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник. Київ: К, 2021. 250 с.

11. Рожило М. А., Наход А. В., Самчук А. С. Критичне мислення як інструмент медіаграмотності з протидії фейкам і маніпуляціям. Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2021. P. 655-661.

12. Терно С. Етос закладу освіти: як виховати успішну людину? Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, 2021. 66 с. URL: [OSCE Betsa Book A5 4 4 prew 14012 2 2 FINAL.pdf](https://osce.org/files/migration/2021/08/OSCE%20Betsa%20Book%20A5%204%204%20prew%2014012%202%20FINAL.pdf)

13. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2016. Вип. 46. С. 310-315. URL: [CT-dynamic.pdf](#)

14. Терно С. О. Критичне мислення: методи та стиль навчання. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2019. Вип. 52. Том 2. С. 183-189. URL: [Terno CT methods teaching.pdf](#)

15. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у

процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

16. Тягло О. Післямова до статей Метью Ліпмана і Марка Вайнштейна / О. Тягло // Вісник програм шкільних обмінів. 2006. № 27. С. 26-27.

17. Халперн Д. Психология критического мышления / Халперн Д. 4-е Международное издание. С.-Пб.: Питер, 2000. 219 с.

Reference

1. Herbert Nold. Critical Thinking Teaching Methods to Increase Student Success: An Action Research Project. International Journal of Teaching and Learning in Higher Education. 2017, Volume 29, Number 1, R. 17-32. URL: <http://www.isetl.org/ijtlhe>

2. Stedman G. Thinking Matters: Critical Thinking Is Crucial for Success. URL: <https://www.huffingtonpost.com/author/stedman-graham>; Luu V. The 10 Skills You'll Need By 2020 (And Beyond). URL: <https://www.careerfaqs.com.au/news/news-and-views/the-10-skills-you-ll-need-by-2020-and-beyond>

3. Bondaruk I. P. Formuvannya krytychnoho myslennya dev'yatyklasnykiv u protsesi navchannya istoriyi: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02/ K., 2012. 276 s.

4. Kanayeva, A. V. Rozvytok krytychnoho myslennya na urokakh istoriyi.// Teoriya ta metodyka navchannya suspil'nykh dystsyplin: naukovopedahohichnyy zhurnal / Sums'ky derzhavnyy pedahohichnyy un-t im. A. S Makarenka, 2017. № 2 (5). S. 54–57.

5. Kluster D. Chto takoe krytycheskoe myshlenye. M. 2002. № 29. S 3-8.

6. Kovi S. 12 vazheliv uspiyku; pereklad za anhl. Romana Klochka. L'viv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017. 208 s.

7. Konvers'kyy A. YE. Krytychne myslennya. Pidruchnyk dlya studentiv navchal'nykh zakladiv vyshchoyi osvity usikh spetsial'nostey. K.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2018. 296 s.

8. Navchal'na prohrama dlya zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity «Istoriya Ukrayiny. 5–9 ta 10-11 klasy» Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 03 serpnia 2022 roku № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>
9. Pometun O. I. Urok, shcho rozvyvaye krytychne myslennya. 70 metodiv v odnii knyzi: navch.- metod. posib. K., 2020. 104 s.
10. Pometun O., Hupan N. Metodyka rozvytku krytychnoho myslennya uchniv litseyu na urokakh istoriyi: metodychnyy posibnyk. Kyiv: K, 2021. 250 s.
11. Rozhylo M. A., Nakhod A. V., Samchuk A. S. Krytychne myslennya yak instrument mediahramotnosti z protydyi feykam i manipulyatsiyam. Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2021. P. 655-661.
12. Terno S. Etos zakladu osvity: yak vykhovaty uspishnu lyudynu? Koordynator proyektiv OBSYE v Ukrayini, 2021. 66 s. URL: OSCE_Betsa_Book_A5_4_4_prew_14012_2_2_FINAL.pdf
13. Terno S. O. Krytychne myslennya: dynamika ta sfera zastosuvannya // Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, 2016, vyp. 46. S. 310-315. URL: CT-dynamic.pdf
14. Terno S. O. Krytychne myslennya: metody ta styl' navchannya. Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Zaporizhzhya, 2019. Vyp. 52. Tom 2. S. 183-189. URL: Terno_CT_methods_teaching.pdf
15. Terno S. O. Metodyka rozvytku krytychnoho myslennya shkolyariv u protsesi navchannya istoriyi. Zaporizhzhya: Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet, 2012. 70 s.
16. Tyahlo O. Pislyamova do statey Met'yu Lipmana i Marka Vaynsteyna / O. Tyahlo // Visnyk program shkil'nykh obminiv. 2006. № 27. С. 26-27.
17. Khalpern D. Psykholohyya krytycheskoho myshlenyya / Khalpern D. 4-e Mezhdunarodnoe yzdanye. S.-Pb.: Pyter, 2000. 219 s.

**METHODS of CRITICAL THINKING DEVELOPMENT WHEN STUDYING HISTORY
(ON THE EXAMPLE of DETACHABLOED SUBDIVISION «ZALISHCHYKY PROFES-
SIONAL COLLEGE NAMED YE. KHRAPLYVY OF NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND
ENVIRONMENTAL SCIENCES of UKRAINE»)**

Petriv G. V., Koshuk O. M.

Abstract. *The article describes the methods of critical thinking development when studying history (on the example of Detachabloed Subdivision «Zalishchyky Professional College named Ye. Khraplyvy of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine». The methods and techniques of developing critical thinking at each stage of the lesson are analyzed. The article states that the choice of methods and techniques for the development of critical thinking depends on the topic, goal, tasks and type of class, time available, individual and age characteristics of the students and the general potential of the academic group. In the introductory part of the lesson, we should activate students' knowledge, motivate them to study the material. At this stage, it is suggested to use one of the following methods: an associative bush, a table "We know-we want to know-we have found out", a tree of predictions or the method of retroalternativism. In the main part of the lesson, during the initial perception of the material, the use of such methods as a Venn diagram, a mental map, the method of reference words, reading in pairs is substantiated. At the sub-stage of understanding the acquired knowledge, the use of discussion, fishbone, press, and raft methods was analyzed. Summarizing and systematizing the studied material, the article describes the experience of using thin and thick questions. When conducting assessments, the use of peer and self-assessment, which often coincides with reflection, which is an integral component of critical thinking development classes, is important when implementing critical thinking development techniques.*

Key words: *method, method of development of critical thinking, students of education, competence, stages of training, reflection.*